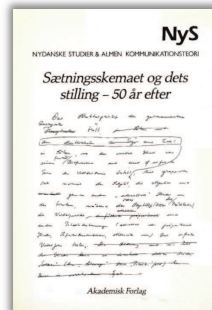

NyS

Titel:	Fra fordomme til norm. Nogle kritiske kommentarer til Paul Diderichsen og Elementær Dansk Grammatik
Forfatter:	Jørgen Chr. Bang og Jørgen Døør
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori</i> 16+17. <i>Sætningskemaet og dets stilling – 50 år efter</i> , 1986, s. 171-185
Udgivet af:	Akademisk Forlag
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfattere

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Fra fordomme til norm

Nogle kritiske kommentarer til Paul Diderichsen
og *Elementær Dansk Grammatik*

Af Jørgen Chr. Bang og Jørgen Døør

Paul Diderichsens betydning for DANSK GRAMMATIK er i flere henseender konsekvensrig. Ikke bare har PD været – og er stadigvæk – bestemmende for den grammatiske tradition på universiteterne; hans interessesfære omfatter ikke bare universiteter, men også grammatik- og sprogundervisningen på seminarier, gymnasier og folkeskoler.

Indflydelsen manifesteres både af hovedværket fra 1946 *Elementær Dansk Grammatik*, i lærergerningen ved Københavns Universitet og de politiske didaktiske udgivelser omkring »Sprogsyn og sproglig opdragelse«. (Dette er den valgte titel på den posthumt udgivne bog fra 1968).

PD's teoretiske og praktiske aktiviteter går således ud over den teoretiske beskæftigelse med dansk grammatik som lingvist og implicerer og ekspliciterer pædagogisk-didaktiske og erkendelsesteoretiske overvejelser og intentioner.

Vores essay er derfor kommentarer til disse facetter.

Vi kalder vores essay *Fra fordomme til norm*. Hermed antyder vi, at essayet belyser nogle træk i en virkningshistorie, hvor Paul Diderichsen ud fra et sæt af fordomme producerer et system for sætninger, der i virkningshistorien kanoniseres som NORM for folkeskolens sproglære og den danske lingvistiske tradition. Fordommene og sætningssystemet bliver forudsætninger for den danske skole- og sprogforskningstradition, som den manifesterer sig i dag.

Først belyser vi nogle fordomme, der er impliceret i EDG, hvorefter vi illustrerer at EDG fungerer som kanoniseret DANSK GRAMMATIK ved hjælp af citater fra Erik Hansen, *Dæmonernes Port*, 1977, Hans Basbøll, *Dansk fonetik og fonologi*, 1977 og *Dansk 1984: Vejledende forslag til læseplan for Folkeskolen*.

At systemet og virkningshistorien i den danske lingvistiske tradition er foreneligt med betydningsfulde internationale traditioner belyser vi ved hjælp af citater fra de britiske lingvister John Lyons, Geoffrey Leech, F.R. Palmer og Brown & Yule.

Trods den nationale og internationale forenelighed (konsensus) kritiserer vi

teoretiske og praktiske implikationer af at definere grammatik som uafhængig af cotekster og kontekster, idet denne norm implicerer både selvmodsigelser og irrationelle fordomme.

Vores alternative, dialektiske sprogteori implicerer, at tekst, cotekst og kontekst er dialektisk bestemte og at syntax, semantik og pragmatik også er det.

1. Stat, Kirke og Gud: Det normative sigte hos Diderichsen

PD knytter eksplicit an til sprogopdragelse og skole, og adskiller sig derved fra sideløbende »neutralistiske« sprogteoretikere: PD har klare normative sigter og perspektiver.

Vi definerer med Lothar Paul (1978:477) i denne sammenhæng »skole« således:

»Skole er en institution som overfører de samfundsmæssige værdiforestillinger i skikkelse af kanonisk indhold til de opvoksende generationer; den didaktiske værdi eller læremålene for et bestemt stof må løbende modsvare de samfundsmæssige værdiforestillinger.«
(Vores oversættelse.)

PD har i EDG et klart svar på spørgsmålet om grammatikkens funktion i forhold til samfundet:

»Nu er det naturligvis af stor Betydning for *et Kultursamfund* at have en fast »Sprognorm« uden store Variationer, saa at fx. Tryksager og Radioudsendelser er *ensartede og umiddelbart forstaaelige over hele Landet*; og for alle, der ifølge deres Samfundsstilling kommer i vedvarende Berøring med *de toneangivende Befolkningsgrupper*, er Beherskelse af Rigssproget og Retskrivningen lige saa vigtigt som *pæne Manerer, smagfuld Paaklædning* osv. Det er derfor i *enhvers Interesse*, som vil tilegne sig højere Dannelse, at *Lærere eller andre paataler alle Afvigelser fra den anerkendte Norm.*« (1946:10 f., vore fremhævelser.)

Vi går i første omgang let hen over uniformering som betingelse for u-middel-bar forståelse (allerede formuleringen er en eklatant selvmodsigelse) og koncentrerer os om PD's karakteristik af det samfund, som han arbejder i og for:

Det er åbenbart et samfund med højere lag og klasser,

- et kultursamfund med lov og orden og massemedier,
- et samfund hvor højere dannelse omfatter kendskab til rigssprog, pæne manerer og smagfuld påklædning.

Læreren skal (an-er-)kende disse normer og påtale afvigelser. Retteaktiviteten legitimeres ved påstanden om at denne funktion er i enhvers interesse.

PD gentager her den velkendte kortslutning, som består i at slutte fra

- (1) at bruge sprog er at etablere og opretholde sociale relationer og
- (2) rigssproget og retskrivningen medvirker til at danne og bevare de givne sociale lag og klasser til
- (3) at det er i enhvers interesse (som vil tilegne sig »højere dannelse«) at lære det korrekte sprog, dvs. rigssproget og retskrivningen.

At det ikke er enhver, der bør have denne autorisation, og at det ikke er enhver, der har brug for højere dannelse fremgår af fortsættelsen af den citerede passage:

»Men der drives – navnlig af Folk, der selv med sur Møje har maattet tilegne sig det højere Sprog – *et unødigt Snobberi* med den sproglige Korrekthed, saa at det *efter Sigende* kan hænde, at en *Smedemester* nægter at tage *en Dreng i Lære*, blot fordi han ikke kan stave rigtigt.« (Ibid.: 11, vore fremhævelser.)

Hvad læreren skal gøre er i enhvers interesse og udtryk for kultur. Når smedemesteren udfører lignende funktioner er det unødigt snobberi, for PD forestiller sig ikke at en smed kommer i berøring med de toneangivende kredse.

Denne klart nedladende holdning overfor »lavere klasser« (smedemestre og skolelærere) er en levende demonstration af, at ekspertise på et begrænset område og social høj prestige ikke hører sammen med hjertets dannelse – men selvfølgelig heller ikke er en garanti for det modsatte.

Hvad angår den kanoniske lærebog EDG skriver PD i forordet til 1. udg. bl.a., at hovedformålet må være »at faa de grundlæggende Tankeformer til at fremtræde saa overskueligt som muligt« (1946:VI), og at »Eksemplerne er formet ganske skematisk og uden Krav paa at være »levende« Sprog. Det anbefales som Støtte for Hukommelsen fortrinsvis at knytte eet prægnant Eksempel til hver Regel.« (Ibid.: VII)

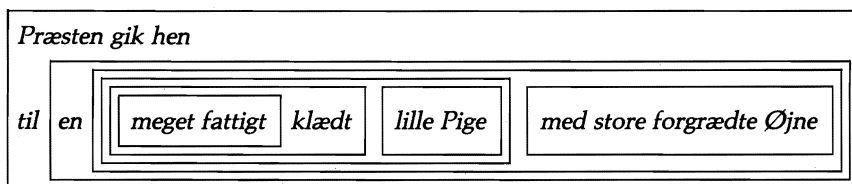
(Her står vi med et klart teoretisk og didaktisk standpunkt; PD står som medunderskriver af en lingvistik, der arbejder med et sprog-syn, som Brown og Yule (1983:23) karakteriserer som »sætning-som-objekt-synspunktet«, dvs. hvor sådanne sætninger-som-objekt hverken har producenter eller modtagere.)

Vi vender tilbage til eksemplernes konstruerede karakter og tager nu PD på ordet, idet vi hæfter os ved et par prægnante eksempler. De udtrykker både nogle

grundlæggende tankeformer og nogle sociale former, som PD ukritisk formidler.

Det er ikke meningen at eksemplerne skal kaste lys på disse sociale former, tværtimod er de basis for forståelsen og indlæringen af de tankeformer, der er i fokus. (De skal internaliseres som rygmærksdispositioner.)

Vores første eksempel angår PD's illustration af hvordan led i et kinesisk æskesystem hører sammen i en større helhed. Vi gengiver her modellen p. 146:

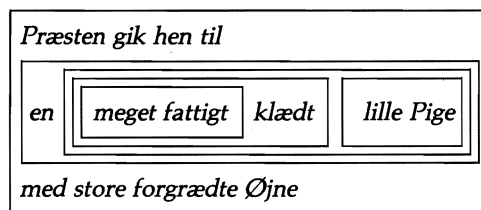

Figur 1A: Diderichsens naturlige tolkning. («Pigen græder»)

»Det ses let, at *til* hører til hele Ordgruppen *en ... Øjne*, og at *en* paa tilsvarende Maade gaar paa hele det følgende (*meget ... Øjne*).«
(147)

Vi kender den bedrevidende brug af »det ses let« fra matematikbøger og lignende monologiske sammenhænge, hvor det er meningen at der kun gives én (relevant) tankeform eller én og kun én tolkning.

Hvorfor er det så klart, at det kun er den lille pige der har store forgrædte øjne? Det kunne være præsten:

Figur 1B: En alternativ naturlig tolkning. («Præsten græder»)

Men netop den her forudsatte stor-semantik eller meta-semantik, der hænger sammen med PD's fordomme og kontekst, giver ikke præster grunde til at have

store forgrædte øjne. PD's præster berøres ikke af at se en fattigt klædt lille pige, for det er en almindelig fattigdom, der her hersker over nogle. (Og er en fornuftig del af Guds, Luthers eller kapitalismens orden.)

PD lader som om alle (fornuftige og dannede) er enige i de begreber, som er forudsætningen for korrektheden af hans »æskesystem« og »det ses let«-holdning. Men for os er begrebsanalyser, som PD's æskesystem er et paradigmeeksempel på, altid også samfundsanalyser, nemlig udtryk for den samfundsmæssige betydnings og værdiopfattelse.

Stat, Kirke og Gud indgår også i det næste EDG-eksempel. Det har angiveligt til formål at anskueliggøre implikative bisætninger (»relativsætninger«), men anskueliggør tillige implicerede fordomme. (I parentes bemærker vi, at vi ikke arbejder med fordomme om at videnskaber er eller bør være fordomsfrie. Sagen drejer sig derimod om at afdække hvem og hvad bestemte fordomme gavner og skader.) PD skriver p. 208:

- a) *Den (Mand), hvem Gud giver Embede, giver han Forstand.*
- b) *Den (Mand), (som) Gud giver Embede, giver han Forstand.*
- c) *Hvem (som) Gud giver Embede, giver han Forstand.*

Vi fremhæver nogle implikationer af dette prægnante eksempel:

1) Den, hvem Gud giver embede og forstand, er for PD selvfølgelig en MAND, ligesom Gud er en mand, »han«. Der er i dette univers ej heller tvivl om at præsten i det foregående eksempel er en mand. En optælling af mænd, kvinder og børn i Diderichsens eksempler viser en klar overvægt af mænd og næsten ingen børn. (Se Bang, Døør & Perridon (1984).)

2) Forstand knyttes til et embede, ikke til personen. Dette rimer godt med at læreren i kraft af sit embede korrekser eleverne, og at smedemesteren ikke har den KOMPETENCE. Vi henviser til at PD i sin lærer-smedemester-argumentation overhovedet ikke berører personernes kvalifikationer (bortset fra antydningen af at smedemesteren har haft sur møje med at tilegne sig »det højere Sprog«, men det kunne også skyldes dårlige lærere).

At kompetencen (jf. kommunikativ kompetence) knyttes sammen med forstand og rationalitet, i og med et gudgivet embede implicerer fordommen om, at rationalitet, forstand og kompetence er overpersonlige anliggender, som i det højeste kan diskuteres af og mellem personer i embede.

3) Den embedsmæssige forstand implicerer modsætning til den personlige forstand og følelser: hvis præsten i dette univers skulle få forgrædte øjne ved synet af den lille pige, var han netop ikke markeret som præst, men enten som person eller i et andet embede, fx grædekone.

4) Eksemplet har logikker, der muliggør de sociale implikationers overlevelse (overlevering), selvom Gud elimineres: – *Hvem der får et embede får forstand.* Eller med eksplicitering af den kompetente embedsgiver (jvf. »arbejdsgiver«): – *Den, hvem embedsgiveren giver embede, giver han (sj. hun) også den forstand der skal bruges i embedet.*

Grammatikkens kanoniserede cotekst-funktion

Den sidste implikation peger generelt på, at den der har magten, og den der delegerer magten, også definerer hvad der tæller som forstand. Mere specifikt i denne sammenhæng peger vi på Grammatikkens og grammatikerens og lærerens funktion:

Grammatikeren (fx Diderichsen og epigonerne) har af universitetet fået det embede at producere grammatikker, der af læreren kan bruges som den upersonlige forstand, som læreren skal bruge til at korrekse eleverne med.

Eleverne kan så igen få mere eller mindre del i denne forstand, som de til eksamen kan bruge til at karakterisere tekster med. Dygtige elever kan måske endog lære at producere deres egne (?) tekster i overensstemmelse med den autoriserede forstand.

Den funktion, som grammatikken i dette summariske eksempel får og har, kalder vi for en *kanoniseret cotekst-funktion*.

Englænderen Geoffrey Leech beskriver og normerer sprogforskerens funktion således:

»Men det vigtige er, at betydning for sprogforskningen er *neutral* mellem 'taler-mening' og 'lytter-mening'; og dette er ganske ret og rimeligt, for kun ved at kende de *neutrale* muligheder for selve kommunikationsmediet kan vi udforske forskelle mellem hvad en person ønsker at udtrykke og *hvad han faktisk udtrykker*. (Leech 1974:24, vor oversættelse og fremhævelse.)

Her er Guds-begrebet udskiftet med neutralitetsbegrebet, men »som det let ses« illustrerer det nyere citat analoge tanke- og social-former, rensat for benævnelser af Gud og toneangivende kredse: de *har* givet ordet og tonen og forsynet lingvisten med den kanoniserede nøgle og stemmegaffel. I dette kanon-kor er der endog plads til brummerne, for lingvisten kender partituret og kan sætte de afvigende lyde på plads.

Såvel Guds-forstandigheden som neutralitetsforstandigheden hviler på den forudsætning, at der kun er én betydningsfuld tolkning af enhver tekst, og at denne sociale betydning af teksten er den tolkning, som den kompetente embeds-

mand definerer udelukkende ved hjælp af den kanoniserede forstand, dvs. de kanoniserede cotekster og procedurer.

For at illustrere cotekst-begrebet på andre gebeter, henviser vi til at fx jurister, socialrådgivere og bankrådgivere er forsynet med love og præcedentia som cotekster for hver deres legale og legitime virke.

Hvis vi vil købe 100 £ i en dansk bank, henholder bankrådgiveren sig til dagens kurs.

I alle tilfælde er der tale om cotekster, der appliceres af kompetente på aktuelle tekster. Og i alle tilfælde er der tale om, at forholdet mellem tekst og cotekst i den aktuelle kontekst fremtræder som givet (som neutralt eller gudsgivet) og afhænger af at tekst-cotekst-relationen er bestemt i og af andre kontekster: i bank-eksemplet er det ydermere dagsklart, at coteksten ændres fra dag til dag, men ikke tekst-cotekst-relationen eller cotekst-person-relationen.

2. Kanoniseringen

Ser vi igen på Grammatikken fremtræder den som ikke alene relativt stabil tekst-determinerende cotekst, men også som relativt stabil determination af kontekster og tekst-cotekst-relationer, ja faktisk så stabil at Diderichsen-epigoner fremstiller Grammatikken som fundamental forudsætning for al øvrig sprogforskning:

Erik Hansen skriver (1977:7) (vore fremhævelser):

»Denne bog indeholder i meget knap form hovedpunkterne af den såkaldte overfladegrammatik, dvs. *den rent formelle og mekaniske* side af sproget. Man vil forgæves lede efter de emner der for de fleste giver sprogstudiet perspektiv: semantikken, pragmatikken /.../. Men bogen er netop skrevet for at disse emner kan få mere plads i et studium af moderne dansk sprog. Når overfladegrammatikken nu *ikke er til at komme udenom*, er det en fordel at den er *isoleret* og koncentreret i en *håndbog* på få sider.«

Forestillingen er klar:

- F1: grammatikken er ikke til at komme udenom (in-dispensabel forstand/cotekst),
- F2: den er rent mekanisk og formel (neutral),
- F3: den kan isoleres og bliver det tilsyneladende i denne håndbog fra professoren til eleverne.

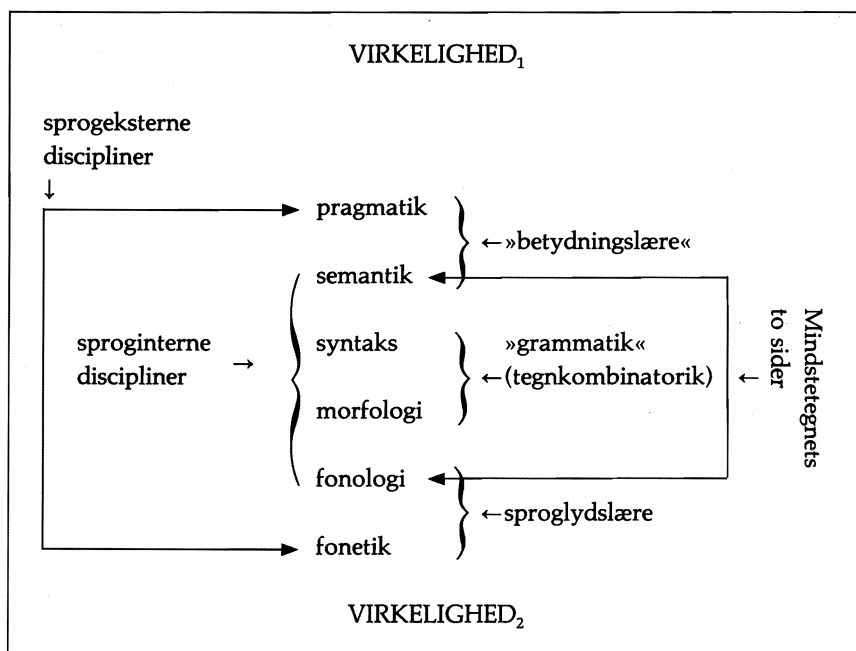
Perspektivrige variationer eller forskelle skal altså ikke søges i Grammatikken (som her kanoniseres), tværtimod skal Grammatikken være den basale cotekst

på basis af hvilken perspektiver skal formuleres. Ja, måske opbygges som et *element*-byggeri (EDG) eller *modul*-byggeri (EH:41).

Erik Hansen fremlægger således i 1977 en *dobbeltnormerende tekst*:

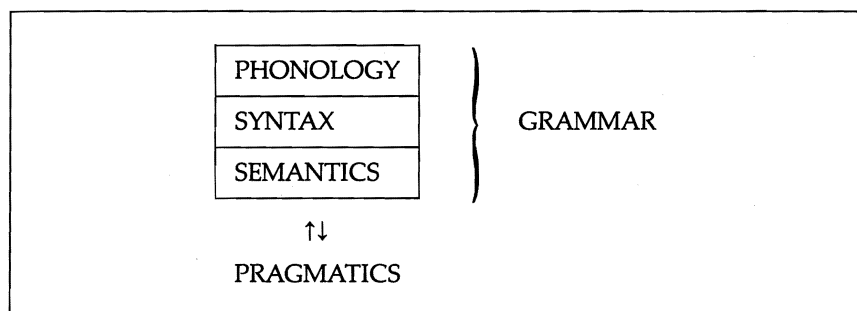
- han kanoniserer den Diderichsen-traditionelle grammatik som GRAMMATIKKEN slet og ret, og
- han kanoniserer den traditionelle opfattelse af forholdet mellem syntaks, semantik og pragmatik.

Samme år giver hans kollega Hans Basbøll en lignende konfirmation af dobbelt-normeringen i *Dansk fonetik og fonologi, Skitse til en systematisk indføring* (Odense Universitet 1977):

Figur 2A: Basbølls definition af lingvistikken.

Basbølls skema kan sammenholdes med Geoffrey Leech's (1983:12):

Figur 2B: Leech's definition af Grammar.

Fonologi, morfologi, syntaks og semantik defineres her som sproginterne discipliner med syntaks og morfologi som de centrale og semantik og fonologi som de marginale, der er splittet med en fod i det sproginterne og en fod i det sprogeksterne. (Se de to pile i Leech's model, og hans definition på betydning: »Betydning i semantik er defineret udelukkende (»purely«) som en egenskab ved et givet sprogs udtryk, abstraheret fra bestemte situationer, talere eller hørere.« (Ibid.: 6))

Basbølls model legitimerer og legitimeres af en strukturalistisk tegnteori, således at det sproginterne definerer og defineres af den interne relation mellem mindstetegnets to sider, grænsen, og grammatikken som tegnkombinatorikken i centrum af lingvistikken.

For Erik Hansen er grammatikken basal, for Basbøll er den central, og for begge er den sprogforskningens og sprogforskerens *sine qua non*. Det må være ærgerligt for de to lingvister på feltet, at perspektiverne ligger udenfor feltet (i ekstraposition).

Men det er selvfølgelig heller ikke rigtigt, thi enhver kanoniseret grammatik og syntaks implicerer semantiske og pragmatiske (og sociale) perspektiver og fordomme, og enhver fornuftig beskæftigelse med grammatik ekspliciterer selvfølgelig disse.

Den determinerende fordom, som Diderichsen(-Hansen-Basbøll)-traditionen konfirmerer og elaborerer på, stemmer med den af bl.a. Charles Morris formulerede »hygiejne« for organiseringen af sprogforskning og sprogforskere:

syntaks omfatter *ord-ord-relationer*, hvor der abstraheres fra semantik og pragmatik,
semantik omfatter *ord-betydning-relationer*, hvor der abstraheres fra pragmatik,

pragmatik omfatter *ord-bruger-relationer*, hvor der abstraheres fra personforskelle og -konflikter.

John Lyons har meget klart beskrevet, hvordan dette system bruges af sprogforskere til at normere *sprogssystemET* og hvordan konstruktionen *system-sætning* normeres som kontekstafhængig og basis for enhver (acceptabel) tekstproduktion (ytring) og tekst-/ytringstolkning og -beskrivelse. Etableringsprocessen beskriver Lyons som en successiv dekontekstualiseringsproces, der omfatter tre idealiseringsprocedurer:

a) Den første består i *regulering* af data (Lyons 1977:586), hvor sprogforskeren fjerner alle mikrolingvistisk irrelevante faktorer ved de enkelte tekster, dvs. normerer de individuelle tekstdata ud fra hypotesen om hvad der er mikrolingvistisk relevant!

b) Det næste trin består i at *standardisere* den regulerede datamasse (ibid.: 587), hvor sprogforskeren eliminerer »alle systematiske forskelle i de sprogsystemer som ligger under« de enkelte (regulerede) tekster, såsom dialektale og sociolektale forskelle, dvs. normerer de allerede regulerede tekstdata ud fra hypotesen om hvad der er rigsmål(s-systemET)! »Hvad lingvisten gør i praksis er at eliminere (»discount«) alle variationer – bortset fra de større – i sprogadfærden i det samfund, hvis sprog han beskriver.«

Lyons siger videre, at det er rigtigt, men *irrelevant* at der *ikke findes sådan en ting som et homogent sprogsystem* som underlag for sprogadfærden i hele sprog-samfundet. Det der er spørgsmålet, siger han, er, om det er nyttigt at antage at der er en slags »overall system« som underlag for de ytringer som de fleste medlemmer af sprogsamfundet ville (»would«) acceptere som relativt *neutrale* med hensyn til mindre forskelle i dialekt, situation, medium og tidsperiode. Og det er empirisk bevist, hævder Lyons, af den praktiske nytte af de grammatikker, fonologiske beskrivelser og ordbøger, der er produceret af deskriptive lingvister (Lyons:588).

c) Det sidste trin i processen benævner Lyons som den egentlige *dekontekstualisering*. Det er her systemsætningerne udledes fra de allerede regulerede og standardiserede ytringer ved en *eliminering af alle kontekstafhængige træk ved ytringerne* (Lyons:588).

Gennem idealiseringsprocessen og ved hjælp af diverse fordomme (hypoteser) skaber lingvisten (og lingvistikken) *et homogent sprogsystem*, som Lyons beklagede at der ikke var, og en sådan »ting« er Diderichsens sætningsskema. Validiteten af Diderichsens systemsætninger og sætningssystemer må ifølge Lyons være bevist af, at de ifølge og *igennem* Erik Hansen ikke alene (om overhovedet) er praktisk nyttige, men slet ikke til at komme udenom. De er så praktisk nyttige at Erik Hansen kan brygge en hel ny bog på dem.

Fra et dialektisk synspunkt ser sagen anderledes ud: For os er »sprogsystemet« og »sprogbrugen« en dialektisk helhed, hvilket bl.a. implicerer at de to momenter er implicit definerede eller hinandens gens(tr)idige forudsætning.

Som konsekvens heraf forandres »sprogsystemet« historisk, fordi sprogbrugen skifter (livsformerne skifter også af og til radikalt), og »sprogbrugen« påvirkes af de institutionelt fastsatte »sprogsystemer«.

Fra det traditionelle synspunkt (Lyons-Diderichsen og epigoner) fremstilles »sprogsystemet« som enten *absolut* (rent) eller *relativt* (maksimal deontekstualisering) *uafhængigt* af »sprogbrugen«.

I vores (og Brown og Yule's) terminologi benytter den traditionelle lingvist to – for os uacceptable – modeller *om* og *for* sprog som rationelle idealiseringer:

sætning-som-objekt-modellen, hvor sætninger opfattes som om de hverken har producenter eller konsumenter, og
tekst-som-produkt-modellen, hvor tekster betragtes som uafhængige af principper og forhold, som tvangsmæssigt sætter grænser både for produktion og interpretation (Brown & Yule 1983:23 f., og Bang og Døør 1973).

3. Indskolingen

Selv om den traditionelle grammatik og dens implicitte sprogsyn og didaktik rationelt og moralsk kan imødegås, fungerer den ikke alene inden for traditionen som sprogforskerens kendemærke og feltråb; den er i dag udbredt til Folkeskolen som formuleret bærende rationalitet for sproglære og sprogopdragelse.

Vi citerer fra Undervisningsministeriets vejledende forslag til læseplan for Folkeskolen i *Dansk 1984*:

1.-2. KLASSETRIN:

»I undervisningen indgår iagttagelse og beskrivelse /.../ Der arbejdes med
ord, sætning, ytring.
Spørgeformet og fremsættende sætning,
elementær sprogiagttagelse.« (125)

3.-6. KLASSETRIN:

»Der arbejdes med
Retskrivning.
Ordklasser og bøjningsformer.
Helsætning, ledsætning og de vigtigste sætningsled.« (129)

7.-9. KLASSETRIN:

»Periodetyper, sætningens opbygning, de vigtigste ledsætningstyper, ikke-sætningsdannende ytringer.

Ordvalg, orddannelse. Stavereregler.

Analyse af sprogbrug, f.eks. social, regional og aldersbestemt variation i sproget. Stilistisk variation. (134)

10. KLASSETRIN:

»Ansøgninger, breve og henvendelser til offentlige myndigheder og private virksomheder.

Desuden arbejdes der med det skrevne sprogs funktion og produktionsbetingelser i det teknisk højtudviklede samfund.« (136)

Denne »progression« i de 7-17-åriges sproglige kvalifikationer er tydeligt mærket (for livet) af Diderichsen-Hansen-lingvistiktraditionen: Traditionens forestilling om en deduktionslogik, hvor rækkefølgen er syntaks-semantik-pragmatik, er gjort til didaktikkens logik. De første seks skoleår skal helliges Grammatikken, de to næste introducerer ordVALG og VARIATIONER hvor modellen selvfølgelig implicerer, at eleverne skal producere og tolke »valg« og »variationer« i forhold til sætningssystemet og leksikon. I det sidste år trænes elevernes færdigheder i at applicere kendskabet til sprogsystemet på målsituationen: at opnå kompetence i det *teknisk højtudviklede samfund*. Hvem giver kompetencen? Det gør offentlige myndigheder og private virksomheder på grundlag af dimittendernes kvalifikationer mht. at formulere (skriftlige) ansøgninger, breve og henvendelser. De arme elever.

Den pauvre sproglære.

(Og betænk så, at Erik Hansen direkte kalder grammatikken »kedelig« (p. 7 i begrundelsen for at kalde bogen *Dæmonernes Port*), og at Diderichsen i forbindelse med bortfaldet af de klassiske sprog i skolen ser med mistrøstighed på grammatikkens muligheder, når nytten er væk, når der samtidig er en »stigende utilbøjelighed til at ofre tid og kræfter på undervisning som ikke er direkte lystbetonet« (PD (1968:119).)

Men det er tilsyneladende, hvad sproglæren har at byde skoleeleverne, og det bliver de budt.

Hvad der engang ifølge Lyons var hypoteser og fordomme er nu blevet til obligatoriske normer: hvorvidt der var sådan en ting som et overall-system er rigtignok blevet irrelevant, for nu foreligger det udformet og skoleelever skal lære at tolke og senere producere tekster og ytringer *som om* de er deduktioner og instanser af systemet.

Eller som Lyons siger det: når først de dekontekstualiserede system-sætninger er produceret kan der laves ytringer, der dels består af korrekte udledninger af systemsætninger (selektion af ord fra ordbøger og kombination af ord i henhold til grammatikken), dels består i en *kontekstualisering*, dvs. en indsætning af sætninger i kontekster.

Nu er læseplansforfatterens håb tilsyneladende, at skoleeleverne i 10. klasse kontekstualiserer ordene og sætningerne, så at deres ansøgninger, breve og henvendelser til offentlige myndigheder og private virksomheder ikke alene bliver korrekte udledninger af systemsætninger, men også en indledning til en plads i det teknisk højtudviklede samfundssystem.

Gad vidst om fx offentlige myndigheder og private virksomheder i det teknisk højtudviklede samfund nu også husker at påskønne ansøgningernes og brevenes regelrette kontekstualisering, eller om de i »dekontekstualiseringen« af teksterne eliminerer ansøgerne og skribenterne.

Forestillingen om en rent formel og mekanisk side af sproget er *de facto* identisk med forestillingen om at det basale i sproget og sprogbeskrivelsen er computertagtigt. Herved er der også en sammenhæng mellem skolens læreplan og dens fremstillede målsituation: det teknisk højtudviklede samfund.

Forudsætninger for Diderichsens og Erik Hansens procedurer er

- dels de to modeller »sætning-som-objekt« og »tekst-som-produkt«,
- dels at »system« og »brug« står i en ekstern, ikke-dialektisk relation,
- dels at »/.../ en sætnings betydning kan forudsiges ud fra betydningen af de ord den indeholder, eller mere præcist, ud fra disse ord *qua* leksemer samt de grammatiske træk, som de associeres med.« (Palmer 1981:38, vor oversættelse)

Palmers forudsigelses-aksiom er i virkeligheden en beskrivelse af, at givet et tegn-input og givet et regelsystem, så kan vi naturligvis altid forudberegne computers output.

4. Modsigelsen

Hvor indviklet og selvmodsigende den autoriserede grammatik er, kan let fremstilles ved at vi fremdrager *deixis*-problematikken.

Lyons registrerer i sin omtalte bog, at *deixis*-fænomener ikke rigtigt lader sig indordne i systemsætninger, og at de så at sige repræsenterer en begrænsning for mikrolingvistikens anvendelighed (Lyons 1977:849 et passim).

Han skriver endvidere, at *deixis* er de basale sprogstørrelser til kontekstualisering af sætninger, at anaforsk brug af pronominer i sidste ende hviler på *deixis*-funktionen, og at anaforen er den funktion som binder sætningen sammen.

Altså står og falder sætningen med størrelser, som Lyons' og Diderichsens konstruktion af systemsætninger og sætningssystemer ikke omfatter.

Hvordan klarer Diderichsen (og Erik Hansen) sådanne problemer? Jo, Diderichsen definerer (normerer) en sætning som konstitueret ved finit (!) verbal, således at et udtryk som *Kom!* er en sætning, mens udtryk som *Ham?* eller *Ham!* »blot« er sætningsemner. Og så klares beviset ved, at enhver kan se i Diderichsens udfyldte sætningsskema, at finit-verbal-feltet altid er udfyldt, mens alle andre felter kan være tomme.

Men hvorfor rykker *Kom!* ikke op i fundamentfeltet? Nej, siger Erik Hansen (p. 46): »Det er lettere at vedtage en gang for alle at det finitte verbum altid står forrest i centralfeltet.«

En lignende argumentation tvinges Diderichsen og Erik Hansen ud i i forbindelse med det de kalder »lette« led; fx hos Erik Hansen (59 f.):

»Som lette objekter optræder pronominerne *mig, dig, ham, hende, den, det, sig, os, jer, dem*. Er disse ord trykssvage, placeres de altså på letledspladsen; er de trykstærke, er de »normalt« placeret, dvs. på N-pladsen /.../ Adverbierne *der* og *her* placeres også på letledspladsen når de er trykssvage /.../ Letledsreglen sættes ud af kraft så snart V-pladsen er udfyldt /.../ Letledsreglen er en OBLIGATORISK regel dvs. den virker altid når betingelserne for den er til stede.«

Men proceduren »placeres de« forudsætter en kontekst og en kontekstanalyse, fordi en bestemmelse af »tryk« implicerer en bestemt situation, talere osv. Eller mao.: for at bestemme placeringer af deixiformerne på henholdsvis N-pladsen eller let-pladsen må der forudsættes en pragmatisk analyse; hvis ikke, bliver placeringen ikke til at afgøre. At det forholder sig således, har imidlertid alvorlige konsekvenser, for hvis pragmatikken er forudsætning for anvendelse af sætnings-skemaet, så er der ikke længere tale om »den rent formelle og mekaniske side af sproget«, men tværtimod om den levende og dynamiske dimension.

Vi kan derfor heller ikke acceptere EHs selvforståelse og faglige definition af grammatikken, når han skriver: »Man vil forgæves lede efter de emner der for de fleste giver sprogstudiet perspektiv: semantikken, pragmatikken /.../« (p. 7).

Pragmatiske forhold findes i teksten ovenikøbet som forudsætning for »mekanikken og det formelle«.

Enten må EH holde fast ved at Grammatikken er om og for det formelle og mekaniske, og dermed udelukke alle pragmatiske forudsætninger, eller også må han åbenlyst – i stedet for skjult – arbejde ud fra og med pragmatiske og semantiske forhold; men så kan selv overfladegrammatikken ikke længere beskrives eller defineres som omhandlende »den RENT formelle og mekaniske side af sproget«.

Litteratur

- Bang og Døør. 1973. »Language, Theory, and Conditions for Production« in Mey (ed.), *Pragmalinguistics*, Mouton, Hague, 1979.
- Bang og Døør. 1977. »Sprogfilosofi og produktionsbeskrivelser for sprog« in Bang og Døør (eds.), *ASTA 3: Sprogfilosofi*, Odense Universitet.
- Bang, J., J. Døør og Harry Perridon. 1984. »Lingvistikens dobbeltnormering og dobbeltmoral. Et tekst- og samtaleanalytisk essay om sexismen hos Platon og traditionel lingvistik« in *Papers from the Eighth Scandinavian Conference of Linguistics*, Copenhagen.
- Basbøll, Hans. 1977. *Dansk fonetik og fonologi*, Odense Universitet.
- Brown, G. & G. Yule. 1983. *Discourse analysis*, Cambridge.
- Dansk 1984*. Undervisningsministeriet.
- Diderichsen, Paul. 1946. *Elementær Dansk Grammatik*, København, 1968.
- Diderichsen, Paul. 1968. *Sprogsyn og sproglig opdragelse*, København.
- Hansen, Erik. 1977. *Dæmonernes Port*, København.
- Leech, G.N. 1974. *Semantics*, Penguin, Middlesex.
- Leech, G.N. 1983. *Principles of Pragmatics*, London.
- Lyons, John. 1977. *Semantics*, Cambridge.
- Palmer, F.R. 1981. *Semantics*, Cambridge.
- Paul, Lothar. 1978. *Geschichte der Grammatik im Grundriss*, Basel.